

Elmúlás és testiség Oravecz Imre 1972. szeptember című művében

Zsuppán Klaudia

Úgy tűnik, hogy Oravecznek a 80-as években sikerült megtalálni azt a beszédformát, amely a mindennapi témák, így egy szerelmi csalódás történetének megfelelő elbeszélését lehetővé tette. Mindezt a lehető legnagyobb tudatossággal, és meglepő irodalmi eljárási móddal tette: A *Héj* című kötetében abban állt a költői munka, hogy megtisztítsa a verseket a poétikus díszítőelemektől, a mindennapok nyelvébe bemerészkedő többletjelentésektől; az itt vizsgált kötetében ugyanazzal a céllal, de már a deretorizálás jegyében elutasítja a sűrített, töredékes poétikát, s a szubjektum közvetlen, pillanatnyi „benyomásait” kezdi közölni:

...Nem szabadulok, a lélektan orvosával szólva, aki eredménytelenül kezelt ellened, érzelmi beszűkültségemtől, nem tudok véget vetni ennek az áldatlan állapotnak, melyben a romlott rész eltakarja előlem az egészséges részt, és újra meg újra visszatérek hozzád... (Valóra kellene)

Úgy is fogalmazhatunk, hogy a *Héj* című kötetből eltérően ebben a szövegben beszélni akar a lírai alany, csak hogy arról akar beszélni – ahogy Radnóti Sándor is kiemeli (Radnóti 1991, 287) –, amit talán a legnehezebb elmondani: a szerelemről és a szexusról. A téma veszélye az, hogy vagy a szexualitás azon modelljeinek egyikébe „csúszik bele”, amely a kultúra által megbeszélhető minták által adott (tehát a közhelyszerűségbe), s ily módon szexológiai vagy pornográf beszéddé destruálódik. Ennek a közhelyszerűségtől mentes szerelmi témájú nyelvnek a színvonalát tükrözi Radnóti Sándor megállapítása, amikor a „jelen-tésnélküli férfiszexualitás hatalmas fenomenológiájának” nevezi a kötetet.

Emlékezés és nyomhagyás

Az *1972. szeptember* lírai (?) alanya kilencvenöt, egy-egy körmondatból álló szövegben beszéli el egy szerelem történetét, pontosabban egy kapcsolat megszakadását, és az ezt felidéző alanyban zajló önértelmezést és helyzetelemzést. Ahogy Kulcsár Szabó Ernő írja, az *1972. szeptemberben* a szerzőnek nem a múltbeli megelevenítés a célja, hanem az események értelmezése, megértése:

...hát, nem különös, még mindig nem hagynak nyugodni a részletek, tovább élnek bennem, tőlem szinte függetlenül, és kényszerítenek, hogy foglalkozzam velük, kínoznak, gyötörnek a hogyanok és mikéntek, még most is, mikor a részletek összegén, az egészen már túl vagyok. (Így kezdődhetett).

A mű „nem a szerelmi összetartozás imaginatív folytatása, hanem az én-nek a te-től való végérvényű *elválasztása*” [kiem. Zs. K.] – áll Kulcsár-Szabó elemzésében (Kulcsár Szabó 2003, 15).

Oravecznél az én-te viszony szerkezetképző erő a műben, s ez alapján tartható relevánsnak a szöveg azon intenciója, hogy azt a lírai én által felidézett eseményeket értelmező, illetve *önértelmező* aktusként értékelhetjük. Az emlékező én-ként színre lépő lírai alanyt az emlékezet köti a Másikhoz, de nem egyszerű rekonstrukcióról van szó – mint ahogy az emlékezet mint kognitív folyamat se lehet egyszerű rekonstrukciója egy eseménysornak. A kötet azt a benyomást kelti, hogy az én-te viszonyból való kilépés lehetetlen, bár az is kiemelendő, hogy a beszélő szubjektum beteges elszántsággal próbálja a te-t mintegy *nyomon követni* az emlékezés által. Azt mondhatjuk, hogy az ebből a viszonyból való kilépés (illetve bennmaradás) problémaköre¹ a kötetnek kompozíciós értékű mozzanatsora, amely többször tematizálódó, radikális megvalósulási formájában (öngyilkosság – megoldás), a Másikról való beszéd fonálának megszakadásához vezethetne. A szerelemfelfogás tehát „tökéletes bezártsággént” van értelmezve a műben, „amelyen belül minden momentum kölcsönösen erősíti egymást, és amelyből nincs kiút” (Luhmann 1997, 63).

Ricœur felveti a kérdést, hogyan lehet összeegyeztetni az emlékezés kontinuitását és az emlékek lezártóságát: „Az emlékek olyan értelemsíkon strukturálódnak [...], amelyeket, mint valami szigeteket, szakadékok választják el egymástól. Ezzel szemben az emlékezet képes rá, hogy törölje az időt, visszafele menjen benne [...] Emlékeim mindig az én saját tudatomhoz tartoznak [...] Ebben az értelemben az emlékezet döntő módon *hozzájárul a személyes identitáshoz*” (kiem. Zs. K.) – írja Ricœur. (Ricœur 2000, 54) Ezek a gondolatok a prózaverskötet mozaikszerű struktúrájára adnak magyarázatot: azt mondhatjuk, hogy a kötet felépítése az emlékezés processzusát modellálja, tehát a kötet ebből a szempontból az emlékező tudat felépítésének rekonstrukciója, lenyomata.

Jellemző, hogy a műben az *emlékezet* folyamata során a nyelv egykori *nyelvi valóságokat* idéz föl, és nem tényeket, ami miatt a múltbéli tapasztalat *nyelven át megértett* észleléssé minősül a műben. A prózaversekben szembeötlő gyakorisággal fordul elő az *anyanyelv* kifejezés, ami ismét a nyelv, illetve a megértés témáját emeli ki a szövegben: „anyanyelveden habozás nélkül leszóltítottalak” (*Már jó ideje*); illetve általánosságban véve a beszéd (valamint a nyelv nem kielégítő volta a kommunikáció során) témája néhol tipologikusan is kiemelten:

1 Érdemes megjegyezni, hogy a mű azzal, hogy folyamatosan névmási megnevezésekkel él (és az én-te viszonyban nem használ konkrét személyneveket), arra az archaikus beszédmódra emlékeztet, amely a kisgyermek beszédére jellemző: a kisgyermek a személyes névmásokat hajlamos konkrét személyekhez kötni, tehát a te jelentését egy bizonyos jelölthöz rögzíti. Véleményem szerint ez a vonás is a gyermeki jellegű belső beszéd végigvonulását indikálja a prózaverskötetben. (Lotman–Uspenszkij 1988, 8)

...és egy távoli központból egy idegen hang anyanyelvemen jelentse, I., hősipkás hegyek koszorúzta városod van a vonalban, tessék beszélni, és hazádban, egy másik albérleti szobában, füledre illesztett telefonkagylóval ugyanilyen, csak más nyelvű felszólításra vártál te is, és mialatt vártam, hosszú percekig vártam, magamban már megkérdeztelek, hogy vagy, és magamban már megmondtam hogy vagyok [...] előre lezajlott bennem az egész, hön óhajtott beszélgetés [...] kielégítő és tökéletes volt az érintkezés, és mikor végre megszólaltál és megszólaltam én is, mikor végre létrejött a kapcsolat és megindult a távközlés, szinte úgy éreztem, már nem érdemes beszélni, már mindent megbeszéltünk, még azt is, amiről nem lehet beszélni, ami a szavakon túl van és helyettünk is beszél. (Ó, azok a régi)

Az emlékezet erőfeszítése a múlt visszaidézésére tehát a szövegekben összefonódik a nyelviséggel, a nyelv elégtelenségével és az idő problémájával. Mindez az emlékezés és a nyelviség szoros összetartozását explikálja és reprezentálja az Oravec-kötetben:

...teltek-múltak az évek, érzékszerveimben lassan megszűnt a végtelenség szívívhatása, egészen elfelejtettelek, és teljesen elvonttá, értelmetlenné váltál, akár egy kihalt szó, melyet még ismételvek, de már nem tudom, mit jelent. (Íme, egy érzés)

Nem véletlen, hogy a kötet címadó költeményében hangzik el a nyelv megbízhatóságába vetett hit megrendülését jelző tagmondat, mintegy odavetve, betoldásként, két tagmondat között: „... ha egyáltalán van még értelme a beszédnek...” (1972. szeptember). Ebben a prózaversben történik meg az érnek a te által való teljes magára hagyása (melynek megnyilvánulása a szövegben az onanizálás mint a testi magányosság diskurzusba emelése). Ez azt sugallja, hogy a szöveg a szexust a nyelvből táplálkozó interszubjektív viszony (és egyben a megértés) egzisztenciál-ontológiai szintjére kívánja emelni. A kötetben belül csak ebben a szövegben szerepel konkrét évszám, ráadásul kiemelten, a címben, amely azért különös, mert a prózaversek beszédmódja egyébként teljes mértékben ellenáll minden rögzítettségnek (rögzíthetőségnek) és lezártságnak (lezárhatóságnak) mind a személyek, mind a helyszínek, mind pedig az időviszonylatok megnevezése terén. A konkrét dátum szerepeltetése véleményem szerint éppen az 1972. szeptember című szövegben megjelenített – és a fent említett – folyamatok egzisztenciális jelentőségére hívja fel a figyelmet.

A műben az emlékezés nemcsak a másik lényének pontos megragadására képtelen, hanem intenzíven jelzi az elmúlás és a nyomhagyás témájának kitüntetett szerepét is a művekben, még hozzá úgy, hogy azokat az emberi lét legjellemzőbb és legkétségbeejtőbb tapasztalatává teszi. Mindezzel együtt az idő problémája is tematizálódik a művekben:

...Minden megvolt, minden a helyén volt, a sarok, melyben megvetted a hátad, a párkány, melybe kapaszkodtam, a stukkó, az oszlopfő, a kiszögellés, a boltív, a márvány, mindent megőrzött a tér, akár egy kövületet, csak mi nem voltunk sehol, csak mi tűntünk el könnyelműségünkkel, védtelenségünkkel, pazarlásunkkal, fiatalságunkkal együtt, csak minket nyelt el az, amely, mint holmi kéjjeső, mindig ott ólálkodott körülünk. (Az intézményben),

vagy a következő részletben:

...mert örökre elmúlt az idő, mikor izgatóan titokzatos, ellenállhatatlanul kíváncsú volt, amit a dolgok mögé képzeltem, miként elmúlt irántad hevülésem is, melynek látványos színhelye volt ez a város... (Mint mindenütt)

Érdemes felfigyelni arra, hogy az emlékezéstől a felejtés irányába halad a szöveg. A felejtés együtt jelenik meg az én egyedül maradásának témájával.² Ez azt érzékelteti, hogy a Másikra való emlékezés aktusával (és ezzel a másik mintegy „bekebelezésével”) együtt megjelenő felejtés egyben az én önmagára találásának jele is. A kötetben az én egyedül maradása eleinte nem pozitív eseményként, hanem traumaként jelenik meg, s csak a kötet végére eredményez valamilyen önidentifikációt, amely során egy passzivitásba vonuló én körvonalazódik ki, a beszélő elutasítja az emlékezést is: „...elhallgattak a házban a rádiók, véget ért a sürgés-forgás, [...] nincs több áthallás...” (Reggel, kilenc óra). Meglátásom szerint a kötetben megjelenő én „passzivitásának” értelmezhetősége nyitott kérdés marad az interpretáció számára: egyfajta stabil önidentifikációról semmiképp nem lehet szó, hiszen a mű éppen a személyiség felépítésének állandó „elmozdulásáról” tesz tanúbizonyságot.

Oravecznél nem az esztétizálás, a Másik újraélesztése a versbeli alany fő célja (ellentétben *A huszonhatodik év* intenciójával), hanem a fájdalmas emlékek valamifajta „feldolgozása”.³ Az emlékezésfolyamat a prózaversekben úgy valósul

2 Itt érdemes kiemelni az *Újra meg újra* című prózaverset, mivel benne a felejtés témája összekapcsolódik a kertből (kvázi az Édenkertből) való kiűzetés témájával. A szöveg az emlékezést olyan gesztusként tünteti fel, amely a kertet (valamiféle régen elmúlt, ártatlan és bensőséges létállapotot biztosító helyszínt) kívánja visszanyerni az én számára, azonban ezt a szándékot a felejtés meghiúsítja:

Újra meg újra vissza akarok találni, vissza szeretnék szökní az sz.-i kertbe, a fenyő- és platánfák alá, [...] a tiszta habozások és elhatározások, a drága várakozások és beteljesülések, a belső egyesülések és külső elválások boldogságába, de hiába tapogatok, keresgélek a csalódások tövisei, a lemondások csalánlevelei közt, [...] nem lelem az évek falában a bejáratot, nem találok többé a kaput, amelyen át kicsaltál és a hús hívását követve magaddal vittél a szenvedély világméretű útjára, ahonnan kifosztva, fáradtan, egyedül tértem meg.

3 Az önéletrást de Man az öngyógyítás és az újratereptődés diszkurzusaként értelmezi: „Azt képzeljük – írja de Man –, hogy az élet úgy hozza létre (produces) az önéletrajzot, ahogy egy tett a maga következményét, de nem volna-e épp oly jogos feltételezni, hogy talán az önéletrajzi vállalkozás hozza létre és határozza meg az életet [...]?” Paul de MAN, *Az önéletrajz mint arcrongálás* = Pompeji, 1997/2-3. Bár de Man ezen sorokat az önéletrajzzal kapcsolatosan fejtette ki, véleményem szerint releváns értelmezést nyújthatnak Oravecz művéhez, annál is inkább mert több tanulmány kiemeli az 1972. szeptember másikat megszólító jellemvonásának a prosopopeia alakzatához való hasonlóságát. (Kulcsár-Szabó 1996)

meg, hogy az „eredeti” történeteket csak töredékesen lehet összeállítani, az idő- vagy helyviszonyok összekeverednek, s az emlékezés pontosan a felidézett tárgy, a történet megszüntetését, kitörlését és egyben új narratívába szerveződését, újraalkotását idézi elő. Maga a Te is úgy van elbeszélve, hogy nem lehet összerakni egyetlen alakként, több, összerosódó kontúrú női alakból áll össze – így lesz a Te-ből „Ő”. (Pl. „[...] egészen elfelejtettek, és teljesen elvonttá, értelmetlenné váltál, akár egy kihalt szó, melyet még ismétlgetek, de már nem tudom mit jelent.” *Íme, egy érzés.*) A Te valójában csak látszólag van jelen ezekben a szövegekben, minden idézet ellenére csak emléke, *nyoma* az, amihez az emlékezet hozzáférhet. Ez a jelenség Derrida gondolatait idézi: „...ez a végesség csak *a másik bennünk hagyott nyomán*, redukálhatatlan elsőbbségén keresztül ölt ilyen formát; más szóval, egyszerűen a nyomon keresztül, mely mindig a másik nyoma, az emlékezet végessége, ezáltal a jövő eljövetele és emléke.” (Derrida 1998, 49)

Freud szerint a felejtés (pl. nevek, benyomások, szándékok stb. elfelejtése) mindig valamifajta kellemetlen élményre vezethető vissza, s így szintén a szublimáció eszköze lehet. (Weinrich 2002, 173) A szövegben:

...ez a segítség már nem nekem szól, akinek még az vagy, aki voltál, hanem egy idegennek, aki már nem az neked, aki volt, de akivel együtt kell majd élnem, hogy te is ugyanolyan idegen légy nekem, és úgy gondoljak rád, mint valakire, aki volt, de már nincsen. (És akkor azt mondtad)

Freud a pszichoanalízist olyan módszernek tartotta, amely az emlékezet *narratív* felépítésének eszközéül szolgál. (Herman–Jahn–Ryan 2005, 469) A felépült emlékezet nem a történelmi múlt igazságát hordozza, hanem valamiféle olyan verbális struktúrát (mint a fantázia), amely bár fontos a pszichoanalitikus terápiában, de *nem feltétlenül igaz*. [Kiem. Zs. K.] Oravecz vallomása a mű keletkezéséről is ezt erősíti meg, a „kibeszélés” egyfajta „öngyógyító” aktusára ráismerve.⁴ Valószínűleg nem véletlen, hogy az álom és az álmodás motívuma többször megjelenik a művekben, sőt az emlékezés folyamatának aktív segítőjévé válik.⁵ Az álmodás mint módosult tudatállapot jelentősége a művekben a tudattalan működésének kiemelt szerepére hívja fel a figyelmet a művek kapcsán.

Freudéhoz hasonlóak Lacan elképzelései is a pszichoanalízissel kapcsolatban: *szavakkal* való munkának tekinti azt, valamint kifejti, hogy a pszichoanalitikus narratívák (ez alatt a pszichoterápia során felidézett emlékeket érti)

4 „...az átlagosan huszonöt soros, látszólag csak pusztá megnevezésre törekvő, magától adódott formában valósággal a vak tyúk módjára olyan eszközre letem, mely szinte végtelen távlatokat nyitott előttem. Olyan szerkezeti rugalmasságra és nyelvi nyitottságra, mely minden nemű és rangú elemet képes befogadni.” (Oravecz 1993, 7–8)

5 Az egyik prózaversben, melyben az elbeszélő álmodik, Freudra való utalásként azonosítható be az *F. mester* kifejezés: „[az álom] egész nap fojtogatta eszméletemet, és kényszerített, hogy értelmezsem, és te tevékenység ingoványán F. mestert segítségül híva, majd elutasítva több lehetséges változattal próbálkoztam, míg végül mind elvettem...” (*Tegnap éjjel*).

nem a múltat építik újra, hanem „*megalkotják* a múltat az által, hogy a múlthoz kötődő jelölőket a jelenhez kötődő jelölők nyelvi kontextusába helyezik”. (Herman–Jahn–Ryan 2005, 471) Úgy gondolom, hogy az 1972. szeptember vallo-másos-monologizáló, egyben „öngyógyító” jellege miatt párhuzamba állítható az alany pszichoterápia során produkált verbális megnyilatkozásával, illetve annak jelentőségével az egyén identitására nézve. A freudi és a lacani gondolatmenetből indul ki napjaink pszichoanalitikus irodalomtudományi diskurzusa is. Bókay Antal *A lélek nyelve* című cikkében (Bókay 1992, 28) a pszichoanalitikus kutatások eredményeire támaszkodva írja, hogy „...a lelki betegség oka alapvetően nyelvi természetű...”, s a pszichoterápia során „a gyógyulás akkor történt, ha sikerült az emléket megfogalmazni”, vagyis amikor „az esemény nyelvessedik”, mert az ilyen emlékek nem a valóság leképezései, hanem a valóság elemeit felhasználó lelki szerkesztés produktumai.

A posztmodern szelfelméletek egyik csoportja a „narratív” szelfet állítja a középpontba, ahol az állandóan változó – folyamatként definiált – szelf a társas környezet és a kultúra, illetve az internalizált szelfaspektusok kapcsolatai révén alakul, s kifejeződési formáit szelfnarratívumok adják (Gergen 1991, 287). Ezzel összekapcsolható, hogy a pszichoterápia célja is olyan szelfnarratívumok létrehozása, amelyek megakadályozzák az elfojtások kialakulását. Mindezek mellett fontos megemlíteni, hogy a hermeneutikai és a narratológiai kutatások is kiemelik, hogy az emberi pszichének alapvetően narratív struktúrája van (Sarbin 1986, 17), mely struktúra segítségével alakítjuk ki az események közötti értelmi rendet. (Polkinghome 1988, 4) Ebből közvetlenül következik az elbeszélés (mint narratíva) paradoxona: a kauzalitást felborítva általa tulajdonképpen *a jelen alakítja a múltat*. Ezek után nyilvánvaló, hogy a vallomás mint műfaj a múlt értelemadásának gesztusa, vagyis az egyén azon intenciója, hogy felfedezze a kapcsolatokat a múlt eseményei között. Ugyanígy a pszichoterápiában az emlékezés képet ad a szelf önmagáról alkotott tapasztalatáról, valamint szükségessé teszi *a temporalitás és a személyiség alakulása közötti kibogozhatatlan kapcsolat megértését*. (Ricoeur 1984)

A felejtéssel párhuzamosan tematizálódik a halál és az elmúlás motívuma is a művekben: „...mialatt egyre szűkülő köreinket rójuk, és lassan, de biztosan megöregszünk, és végül, mint egymásnak, megadjuk magunkat a halálnak” (*És így megy ez már*). (Érdemes figyelni a szerelem mint az egymásnak való megadás és a halál szemantikai összekapcsolásának gesztusára.) És: „...magára hagyva, árván a sok idegen közt, az örökkévalóság buszán, melyre akarata ellenére és megkérdése nélkül tuskoltuk fel, mielőtt még egy lépést is tehetett volna a mulandóság gyalogjáróján.” (*Van egy visszatérő*). A felejtésre és az elmúlásra utaló szövegrészetek a mű vége felé haladva feldúsulnak. Egyes prózaversek a szerelemi elhagyást a halál jelentőségének egzisztenciális szintjére emelik:

...méltósággal elmentél tőlem, irigyeltelek is akkor ezért, és irigyellek most is, évekkel később, mikor, mint az újságokban olvasom, elmentél az életből is, önként, mert te már akkor tudtál, én meg még most sem tanultam meg veszíteni. (Futó kalandnak)

„A gyász a távolvalót engedi újra meg újra jönni” – írja Heidegger (Heidegger 1998, 60), miközben a szöveg a távollevő helyét a megragadhatatlan, kijelölhetetlen, identifikálhatatlan locusok körébe utalja. Itt érdemes beemelni azt a derridai gondolatot az interpretációba, amely a Másik halálakor a gyászolóban lejátszódó emlékezést és internalizációt olyan térfoglaló folyamatként jellemzi, amely „a testben történik, ott nyer teret, vagy inkább nyit teret a testnek, hangnak, pszichének, amelyek – noha a »mieink« – nem léteztek és nem jelentettek semmit, mígnem felmerült a lehetőség, hogy mindig az emlékezés-sel kell kezdeni és a nyomot kell követni.” [Kiem. Zs. K.] (Derrida 1998, 54) Derrida szerint ilyenkor egy olyan egyénen belüli mozgásfolyamatról van szó, amely során egy interiorizáló idealizáció bekebelezi vagy felölti a másik testét és hangját, arcát és személyét, képletes és mintegy szó szerinti felfalásukkal. Meglátásom szerint az 1972. szeptemberben megszólaló hang éppen ezt teszi a Másikra való emlékezés során. Derrida azt is megjegyzi, hogy „a hűségesebb interiorizáció, mely egyszerre hordja és viseli bennem (bennünk) élve és holtan a másikat, a részünkké, köztünk valóvá teszi a másikat – aki többé nem tűnik másiknak, éppen mert *magunkban* siratjuk és hordjuk, mint egy megszületendő gyermeket, mint a jövőt” (Derrida 1998, 55). Ezek a gondolattöredékek irányíthatják az értelmezést, amikor a szöveg az ént emlékező és interiorizáló pozícióba állítja: „...mikor görcsös rángások közepette rám borulva keservesen zokogni kezdél és végigfolyt arcomon a könnyed [!]...” A rövid részlet azt mutatja, hogy a másiknak az emlékezetben való „benne-létéről” szóló én-beszéd éppen a testnek, a hangnak, a pszichének nyit teret, az interiorizációs folyamat a bensőbe helyezi, belső tárggyá teszi „a másik életét, gondolatát, testét, hangját, tekintetét”, de a másikat önmagában, önmaga által való, látó létezőként is tételezi. („Az interiorizáció folyamata megtartja bennünk a másik életét, gondolkodását, testét, hangját, tekintetét vagy lelkét, de ama hiponémák, memorandumok, jelek vagy szimbólumok, képek vagy mnéziás ábrázolatok formájában – írja Derrida –, amelyek csupán különálló és szétszórt, hézagos töredékek, csupán „részei” az eltávozott másiknak. És fordítva, egyúttal a mi részeink is...” Derrida 1998, 57) (A szövegben: „...csak combok, mellek, mozdulatok, sikolyok, izzadásgcseppek maradtak belőled...” *Eleinte könnyű volt.*)

Különös vonás, hogy a kitorlódás mozzanata és a szubjektumok „szerepcse-réje” sok helyen egyszerre jelenik meg a vizsgált Oravec-szövegekben:

...és attól kezdve hagytam, hogy segíts, noha tudtam, ez a segítség már nem nekem szól, akinek még az vagy, aki voltál, hanem egy idegennek, aki már nem az neked, aki volt, de akivel együtt kell majd élnem, hogy te is ugyanolyan idegen légy nekem, és úgy gondoljak rád, mint valakire, aki »volt«, de már nincsen. (És akkor azt mondtad)

Ezekben a sorokban összeszövődik a nyomhagyás és az alany újraszí-tuálásának gondolata: a szerelmi szakítás következtében a másik nyomot hagy, s érdekes módon éppen ez a hiány indítja el a szövegekben a beszélő újraszí-tuálását („...éjjelente felriadok hűlt helyeden...” *Fogy időm.*) Ilyen értelemben az indítja el az alanyban az identitáskeresést és az önértelmezést, hogy az emlékezés nem képes a múlt valóság-hű rekonstrukciójára, hanem egy hiányokon és deformációkon alapuló teret hoz létre. Ez a deformált szemantikai tér lehetőséget ad az alanynak „új kognitív hidak” kialakítására, és az ily módon megszülető narratíva által az események és az én-te viszony újraszí-tuálására. Úgy is fogalmazhatunk, hogy a szövegek az interperszonális viszonylatokat teszik meg a történet értelmezhetőségének alapformájává, vagyis a nyelvi elmondhatóság individuumon túli létrejövéséből származtatják a beszélő identitásának újbóli elmozdulását:

...csak azt nem értettem, ami otthon következett, azt, hogy hogy tudtál a másik után mindjárt velem szeretkezni, vagy ha akarod, nagyon is értettem, úgy, hogy újszerűvé varázsolt engem számodra a tény, hogy szenvedek miattad, és valójában nem én kellettem neked, hanem az újszerűség, mellyel megfosztottam újszerűségétől a másikat, aki ettől egy csapásra megszokottá vált, és ezért nem vetted észre, hogy mialatt rád feszültem, egyfolytában azt éreztem, ezúttal velem csalsz meg. (Mint emlékszel)

Megfeleltethető ez annak a Kulcsár Szabó Ernő által jelzett derridai vonásnak, amely egyedivé tette Oravecz líráját a 80-as évek irodalmi beszédmódjában: „Az énnék az a fajta – töréseken és állandósult el-különböződéseken keresztül – megfogalmazódó mássá válása, amely az aktuális megfogalmazódással való állandó, Derrida-féle szembefordulásban alkotja meg önmaga saját-voltát, talán egyedül Oravecz Imre műveiben lesz folytonosságteremtő tényező.” (Kulcsár Szabó 1991, 169) Az újraszí-tuálás gondolata a művekben a „újrakezdés” szó feltűnően gyakori használata által is megjelenik (pl. „Hanyadik ez az újra-kezdés, már nem is tudom, mindig így fogok hozzá, életmódot változtatok...” *Hanyadik.*) A lírai én újbóli elhelyezése során történetbeli ottlét és a beszélő aktuális nyelvi pozíciója között olyan viszony áll fenn, amely az alanynak a beszéden keresztül való belefoglaltságát jelzi a nyelvbe és a történetbe. A megszólaló monologizáló én önmagát a mondottban nem képes azonosként szemlélni és folyamatos „összetűzésbe” keveredik a nyelvvel, hogy önmagát ne tárgyiasítva, hanem önazonosként tudja szemlélni.

Testiség és újraszituálás

Az 1972. szeptember át és át van szöve a korporalitás témájával. Némelyik prózaversben olyan gyakorisággal szerepel konkrétan a „test” illetve a „testiség” szó, hogy az ismétléssel maga a szöveg ösztönzi az olvasót a testiség köznapitól eltérő konnotációinak bevonására a szövegek kapcsán. Meglátásom szerint Oravec szövegeiben a testi materialitás nem csupán az érzékelés tárgya, amely pusztá anyagiságában van jelen, hanem – a test-elme dichotómiából kilépve – a megismerés inherens tényezőjévé válik. Ily módon pedig a test szimptomaként képzelhető lel, olyan *lenyomatként*, amely a szomatizáció által magán viseli a szubjektumot ért hatásokat. Így például a következő szövegrészletben: „...és végül egy éjszakai vonatúton, mikor tested titkait kutatva, de a legnagyobbat mégse ismerve meg, fejlett testiségem ellenére tetetlenül elteltem veled...” (*Íme, egy érzés*)

Lacan szerint a szubjektum *veszteségeken* keresztül konstituálódik: „...A szubjektum a vágy motorjával egyre csak utazik a jelölők láncolatán, a referens, de még a jelölt is mindinkább kicsúszik a képből. A szubjektum veszteségeken keresztül konstituálódik: az önreflexióhoz szükséges különbségek, elkülönültségek rendszere a tudatban az elsődleges ösztönenergiák elfojtásán és a vágy tárgyainak elvesztésén keresztül alakul ki”. (Kiss 1995, 8) Közismert tény, hogy Lacan Saussure gondolatmenetéből indul ki, amikor jelölő és jelölt kapcsolatáról beszél. Lacan számára azonban nincsenek jelöltek; nincs semmi, amire a jelölő végérvényesen utalhatna. Ha lenne, akkor egy bizonyos jelölő és a jelölt kapcsolata garanciát jelentene egy konkrét jelentés meglétére. Lacan másik fontos meglátása, amely az Oravec-szövegek interpretációja számára kiemelt jelentőséggel bír, s szinte közhelyszerű szerepet tölt be napjaink tudományos diskurzusában, hogy szerinte a tudattalan ugyanúgy épül fel, mint a nyelv – a jelölők végtelen láncolatából. A felnőtté válás azt jelenti, hogy a szelf megpróbálja stabilizálni, mintegy rögzíteni ezt a körkörös és folyton változó szerkezetet, s egyfajta stabil jelentést létrehozni, de ez lehetetlen. Az egységes én csupán illúzió, mivel eleve paradoxonra épül: éppen az egységes énnel való szembeesülés hordozza magában a másikkal való szembeesülés drámáját.⁶ Mindennek

6 Ennek ősképe a tükör-stádium, mely során a magát addig mozaikszerűen észlelő szelf, meglátja önnön tükörképét a tükörben, s ezzel áldozatául esik egy becsapásnak: egy olyan imágóval azonosul, amely a test és a szelf kapcsolatának téves észleléséből ered. A tükör-stádium tehát rögzíti az én-másik dichotómiát, mely során a gyermek előbb észleli a másik fogalmát, mint a saját szelfjéét. Ez nem egyfajta bináris oppozíció, mely szerint az én az, ami nem a másik és a másik az, ami nem én, hanem a szelf a másik. A saját szelfünkről kialakított nézetünk tehát az egyén önmagát a másikkal való téves identifikációjában gyökerezik. „A tükör általi identifikáció”, mondja Lacan, „nem más, mint az az átváltozás, amely az alanyban megy végbe olyankor, amikor egy képet (imágót) magáévá tesz”, amikor „az én elsődleges formájában kristályosodik ki, mielőtt még objektíválna a másikkal való azonosulás dialektikájában (...), s amely egyszerre szimbolizálja az én mentális állandóságát és előrevetíti annak elidegenedésre való rendeltetését. A tükör-stádium dráma, amelynek belső hatóereje az elégtelenségtől az eljövendő meglátásig szármal.” (Lacan 2002, 65–70)

lenyomata a prózaversek fenotextusában az én azon állandó próbálkozása, hogy a Másikon keresztül érje el az önidentifikációt. Mindeközben a vers „első jelentésrétegeiben” éppen a személyiség mint „pontos középpont, centrum” megkérdőjelezése zajlik, mégpedig a szubjektumok folyamatos újraszituálása, helycseréje formájában. A jelölők egymáson való „elcsúszása” és a szilárd jelentés megtalálását célzó vágy a szövegekben explicit módon is jelen van:

...mikor, közönségesen szólva, kívánlak, akkor már régen nem csak testi szükségletemet vágyom kielégíteni [...], hanem a veled való egyesülés révén szeretném jelentéssel felruházni testemet, és így elviselhetővé tenni testiségemet. [Kiem. Zs. K.] (De én nem akarom)

A tükör-stádium mozzanata jelenik meg és kapcsolódik össze a tetten érhetetlen jelölővel a következő részletben:

...mikor tükör elé állva megvizsgáltam arcomat, vonásaim közt valóban felfedeztem annak jelét, amit te jónak nevezted, valami, talán az árkok szöge volt más, talán az árkok mélysége [...], amely addig nem volt, de hát ez akkor volt, azóta minden megváltozott, hiába bámulok a tükörbe, hiába keresem, nem találok a jelet... [Kiem. Zs. K.] (Úgy látszik)

Ez a részlet összeköti a jelentéskeresést (itt konkrétan a jelölt megtalálásának lehetetlenségét) és a történések testen való nyomhagyását (mely jelenség szintén kiismerhetetlen az egyén számára). A nyom mindig kitörlődik, eltűnik az őt értelmező diskurzusban, ezzel együtt pedig jelen is van és nincs is jelen, de végső soron hiányként fogható fel. *Úgy gondolom, hogy ezzel a mű a test dekonstrukcióját végzi, mégpedig úgy, hogy a test materialitását írott jelként fogja fel, s azt a test vizualitásában érzékeli* (az alany a tükör előtt áll és látja magát az említett részletben)⁷. Ily módon egyfajta testi textualitásról is beszélhetünk a művek kapcsán. Egybevág ez napjaink pszichológiai nézeteivel, amelyek az én felépítésének bonyolultságát és kiismerhetetlenségét párhuzamba állítják a (pszichoszomatikus) betegségek forrásának meghatározhatatlanságával. Csabai Márta így ír erről a testi tünetek és az én szerveződésének kapcsolatát tárgyaló cikkében: „...a szomatizációs tünetek nem rendelkeznek fix jelentéssel. Valahol hasonló képet mutatnak, mint a szelf mai leírásai: határozatlan, bizonytalan, esetleges konstrukciók...” (Csabai 2005, 35)

⁷ Textualitás és vizualitás összekapcsolását vetik fel a *Bevallom, még mindig* kezdetű prózavers utolsó sorai: „...ajtót mutattál, és egy újabb *elválok tőled*del tettel látogatásom végére pontot, melyet most próbálok vesszővé változtatni.” Ezek a sorok nem csupán az alany nyelvbe és történetbe való beszéden keresztüli belefoglaltságát jelzik, hanem az írást is olyan eszközzé teszik meg, amely az alany újraszituálására képes, a történetet pedig összekapcsolja az írás aktusával. Az írás aktusához szó szerint tartozó tipográfiai jelek (a pont és a vessző) ugyanis átvitt értelemben egy kapcsolat lezárását, illetve folytatását jelentik.

Az elmúlás élménye közvetlenül kötődik a testi tapasztalás, a testiség élményéhez a prózaversekben: a test változása az idő múlásában értelemképző erő a szövegekben, mintegy jelölője, felmutatója a prózaversek témájának, hiszen a „nyomhagyás” rajtuk keresztül nyilvánul meg. Érdeemes felfigyelni arra is, hogy a nyomhagyás testi megnyilvánulása sokszor ironikusan szerepel a művekben:

...és nyilvánvaló, hogy hiába, mert a szörnyű hájtömeg, árulásod kilókban is kifejezhető következménye szépségeddel együtt mindent örökre maga alá temetett... (November, késő ősz)

és:

...alulról váratlanul rám néztél és váratlanul megláttad, mennyire lefogytam, és mint aki valami megdöbbenően újat lát, ami imént még nem volt, most pedig egyszerűen van, elszörnyedtél, pedig nem volt az új, nagyon is régi, a remények valóra válásának óhajta és a remények szertefoszlásának előrelátása közti hányódás stigmája, mely a testemen is megjelent és láthatóvá vált, mint valami feltűnő rendellenesség, melyet már nem lehet nem észrevenni.” (Közöséges reggel volt)

...jöttem-mentem a földi tereken, tettem a dolgomat, más ölemben kerestem meleget, megnősültem és elváltam, hibát hibára halmoztam, mialatt kevesebb lett a hajszálam, ráncos a szemem sarka, meggörnyedt a hátam, kilyukadt a gyomrom és tönkrement az idegrendszerem. (Ha tudnád)

...merészségednek nyoma veszett, a kelleténél több az ősz hajszálad, sok a szaralábad és a magzatkihordás tágította hasfalad sem nyeri vissza többé rugalmasságát... (Nem adok neked igazat)

Ha felfigyelünk a részletekben megjelenő testleírásokra, észrevehetjük, hogy a testi szubjektum mintegy feldarabolva, fragmentálva jelenik meg a szövegekben. A szövegek azon vonásai, hogy ily módon kezelik a testiséget, azt a freudi elképzelést idézik, miszerint a pszichoszomatikus esetekben az én elsősorban testi énként jelenik meg (Freud 1995, 15–41), vagyis a páciens számára a testi szelf marad az én megélésének egyetlen módja. Ezen a ponton tehát a posztmodern korporalitás-elméletek összekapcsolhatóak a pszichoanalitikus elméletekkel. A test pszichikus projekciók és társadalmi inskripciók területe, találkozási pontja, amely mindig részt vesz a jelölődés folyamatában.

A modern pszichoanalitikus kutatások a testi szenvedést a szelfvesztés (kiüresedett szelf) koncepciójához kötik: „A betegségek okozta kiüresedés során a szelfnek lehetősége van arra, hogy jelenlegi és jövőbeli szelfállapotok között »kognitív hidakat«, azaz asszociációkat hozzon létre.” (Csabai 1995, 35) Ezzel ismét összeköthető az emlékezés processzusa által létrejövő asszociatív struktúra, amely a prózaversek legfőbb szervező ereje, s amellyel párhuzamba állítható, hogy maga a beszélő szubjektum is mozaikszerű struktúrával rendelkezik. Mindezek alapján elmondható, hogy a mozaikszerűség mind a szubjektum, mind az emlékezés folyamata, mind pedig a kötet felépítésére érvényes.

A kötetben beszélő hang feltűnő gyakorisággal és intenzitással szól az őt ért lelki és szexuális megaláztatásról (noha konkrét fizikai bántalmazásról nincs szó). A testet és a lelket egyszerre ért traumatikus hatások tapasztalatát jelzi a betegség témájának megjelenése is, ezek azonban utalás szinten maradnak: „Ez itt a város, ahova betegségünk hozott...” (*Ez itt a város*); „...egy gyógyintézet lakói voltunk, korunk szerint megillető örömeiktől megfosztva...” (*Íme, egy érzés*). Érdekes ezzel kapcsolatban egy napjainkból származó szexuális bántalmazásról szóló eset pszichoterapeuta általi szakmai leírását idéznünk: „A szexuális abúzus következtében az én megsérült. A megcsonkított, mozaikra szétesett én nem tud egységes lenni. Ebből a kaotikus állapotból mintha két éniállapot szerveződne, egy trauma előtti és egy trauma utáni. A trauma utáni, sértett én támadással védekezik, és folyamatos veszélyérzetet él meg, állandó készenlétben van. Mivel az én elvesztette egységességét, ezért a domináns, sértett énrész veszi át a lélektani működés irányítását. [...] A test és a lélek egysége megbomlik, az egységes lélektani tér szétrombolódik, beszűkül, elveszti a kapcsolatot az én kreatív, spontán, válságot hatékonyan kezelni tudó erőivel.” (Bakó 2005, 86) A leírás kísértetiesen rímel a kötetben megjelenő, a te-hez kétségbeesetten ragaszkodó, önmarcangoló, szinte paranoiás vonásokat öltő, a kötet végére pedig kiüresedő szubjektum képére. Véleményem szerint a szenvedés és az azzal járó szelfvesztés azonban éppen a már említett „kognitív hidakkal” (jelen esetben az emlékezés asszociatív voltával) képes a regenerációra, az események fel-elevenítése által pedig újfajta világlátás elnyerésére.

Irodalom

Bakó Tihamér (2005): Egy szexuális abúzus feldolgozása.

Thalassa 2005/1, 83–97. p.

Bókay Antal (1992): A lélek nyelve. *Műhely*. Különszám (Pszichoanalízis – A bel-ső nyelv tudománya) 1992, 24–32. p.

Csabai Márta (2005): Elbeszélhetetlen történet. Szomatizációs tünetek

és szelfszerveződés. *Thalassa*, 2005/1, 25–39. p.

Derrida, Jacques (1998): *Mémoires Paul de Man számára*.

Budapest: Józsvöveg könyvek.

Freud, Sigmund (1997): A nárcizmus bevezetése In *Sigmund Freud művei VI. –*

Ösztönök és ösztönsorsok. Metapszichológiai írások. Budapest: Filum.

Gergen, Kenneth (1991): *The saturated self*. New York: Basic Books.

Heidegger, Martin (1998): *Magyarázatok Hölderlin költészetéhez*. Debrecen:

Latin Betűk Alapítvány.

- Herman, David – Jahn, Manfred – Ryan, Marie-Laure szerk. (2005): *Routledge Encyclopedia of Narrative Theory*. London: Routledge.
- Kiss Attila Atilla (1995): Ki olvas? Posztszemiotika. *Helikon* 1995/1, 7–13. p.
- Kulcsár Szabó Ernő (1991): *A magyar irodalom története 1945–1991*. Budapest: Argumentum.
- Kulcsár Szabó Ernő (2003): A felejtés lírai „mnemotechnikái”. *Élet és Irodalom* 2003. febr. 28., 15. p.
- Kulcsár-Szabó Zoltán (1996): Beleírás és kitörlés. (A Te emlékezete Szabó Lőrinc *A huszonhatodik év és Oravecz Imre 1972. szeptember* című műveiben). *Pannon Tükör* 1996/5, 109–121. p.
- Lacan, Jacques (2002): A tükör-stádium mint az én funkciójának kialakítója, ahogyan ezt a pszichoanalitikus tapasztalat feltárja számunkra In *A posztmodern irodalomtudomány kialakulása*. Szerk. Bókay Antal–Vilcsek Béla–Szamosi Gertrud–Sári László. Budapest: Osiris, 65–70. p.
- Lotman, Jurij–Uspenskij, Borisz (1988): Név – mítosz – kultúra. *Kultúra és Közösség* 1988/1, 5–13. p.
- Luhmann, Niklas (1997): *Szerelem-szenvedély. Az intimitás dekódolásáról*. Budapest: Józsoveg könyvek.
- Oravecz Imre (1993): *1972. szeptember*, Budapest: Pesti Szalon.
- Polkinghorne, Donald P. (1988): *Narrative Knowing and the Human Sciences*. Albany: State University of New York Press.
- Radnóti Sándor (1991): *Recrudescunt vulnera*. Budapest: Cserépfalvi.
- Ricoeur, Paul (1984): *Time and Narrative* 3. Chicago: University of Chicago Press.
- Ricoeur, Paul (1999): Emlékezés – felejtés – történelem In *Narratívák 3. A kultúra narratívái*. Szerk. Thomka Beáta – N. Kovács Tímea. Budapest: Kijárat, 51–68. p.
- Sarbin, Theodore (1986): *Narrative Psychology. The Storied Nature of Human Conduct*. Westport: Praeger Publishers / Greenwood Publishing Group.
- Weinrich, Harald (2002): *Léthé. A felejtés művészete és kritikája*. Budapest: Atlantisz.